

EDUARD VITORIA I MIRALLES

Jesuïta nascut a Alcoi i home universal

El P. Eduard Vitoria va néixer aquí a Alcoi el 25 d'Agost de 1864, el més petit de set fills; als quatre anys va perdre el pare; la seva mare estava molt preocupada per l'educació del seu fill petit. En aquest context, el Nadal de 1873 va tenir lloc un fet que va condicionar el seu futur i que ell mateix ens explica a l'autobiografia:

“Estando yo jugando en uno de los pisos altos de mi casa, oí un campanillazo, con el cual mi buena Madre me llamaba: bajé al momento y la encontré con la visita de un respetable caballero, abuelo de un amigo mío íntimo, con quien me juntaba todas las tardes. Sin más precedentes, una vez saludado por mí dicho señor, me preguntó mi Madre: “Hijo mío; ¿estuviste en el Belén instalado en la glorieta (un jardín de la ciudad)?” “Sí, mamá, junto con Emilio, que era mi amiguito, el nieto de D. Antonio (que era el visitante)” – “Y quién pagó las entradas?” – “Emilio”, le respondí sin titubeos. “De dónde sacó el dinero?” – “Se lo dio su abuelita (la esposa de D. Antonio) a quien acompaña cada día a la compra”. – Entonces mi Madre, volviéndose al caballero, le dijo: “Ve V., D. Antonio, con qué sinceridad responde el chico? Ya le dije a V. antes que mi hijo no tenía dinero, ¿Está V. satisfecho?” – Aquí terminó la visita de D. Antonio, caballero muy digno, pero de un carácter muy brusco. – Después supe que a su pobre nieto le costó sufrir un gran castigo. – La verdad, no había para tanto, pues la visita que hicimos al citado Belén era una de tantas que hacen los niños a semejantes instalaciones navideñas. Pero no supe explicarme, de momento, la entrevista citada y el aspecto triste y preocupado de mi Madre.

A los pocos días me tomó aparte mi buena Madre y me descifró el enigma... y fue que el enérgico D. Antonio, al visitarla, como dije, le echó en cara mi libertad, mi atrevimiento, al comprar las entradas para tales espectáculos, etc., que todo eran síntomas de un futuro muy alarmante, etc., etc. – Mi pobre Madre, al oír aquella diatriba tan inesperada y tan fatídica, rompió en llanto y le aseguró que yo no pude comprar tales entradas porque no tenía ningún dinero. Pero, ante la insistencia y dura tenacidad de D. Antonio, se resolvió a llamarme, dando lugar a la escena relatada. – Entonces me añadió estas palabras: “Ya ves, hijo mío, que a pesar de mi empeño en darte una educación enteramente cristiana y ejemplar, no evito escenas tan amargas como la que presenciaste el otro día. Tu Papá, al irse al cielo, me dejó con la severa responsabilidad de tu educación: por tanto he resuelto enviarte a un buen Colegio donde la recibas tan cristiana y perfecta como yo deseo. Así que el próximo curso irás como alumno interno al Colegio de los Jesuitas de Valencia”. – “Bien, Mamá, iré con mucho gusto, aunque sintiendo la amargura de separarme de V.”. Terminó la escena besando su mano y su rostro y abrazándola tiernamente.

Esta prudente y magnánima resolución de mi querida Madre fue un cambio total de escena en el drama de mi vida y de trascendental importancia en el asunto que aquí se ventila: como que constituye uno de los puntos de partida para adelante” .

Aquesta transcendental importància es pot resumir recordant que amb aquesta decisió el nostre personatge va conèixer els jesuïtes; com a conseqüència, es va fer jesuïta i fou precisament la Companyia de Jesús la qui, després d'un procés llarg i

accidentat, li encarregà la fundació del Laboratori Químic de l'Ebre, precursor de l'Institut Químic de Sarrià.

D'acord amb la decisió ferma de la seva mare, el setembre de 1874 va començar el Batxillerat com alumne intern al Col·legi de Sant Josep que dirigien els jesuïtes a València; el seu rendiment acadèmic fou excel·lent. Acabat el Batxillerat, el 1881 inicià la carrera de Ciències Exactes a la Universitat de Madrid; aquí hi va estudiar quatre anys, però no va acabar la carrera perquè com ell mateix diu: *“la gran il·lusió que vaig sentir al començament, va anar disminuint poc a poc”*; malgrat tot, afirma: *“...em dedicava a l'estudi de les matemàtiques, i en vaig fer una regular provisió”*. I és que en el fons li voltava pel cap una altra idea, la de fer-se jesuïta, i finalment el 20 de Setembre del 1886 va entrar al Noviciat de Verola a la província de Saragossa. Aquí trobem a faltar un any de la seva vida: va a Madrid el 1881, allà s'hi està quatre anys fins el 1885; deixa els estudis inacabats perquè sent vocació religiosa i entra al Noviciat de la Companyia de Jesús el 1886. Què va fer durant el curs 1885-86?

Acabat el període de Noviciat i acabats els estudis d'Humanitats i Filosofia, el 1892 per política jesuïtica els seus superiors li encomanen de treure una llicenciatura en ciències. Vitoria emprengué la llicenciatura en Ciències Físicoquímiques, primer a la Universitat de Barcelona i finalment a la de València on es va graduar el Juny de 1896 i va ser el primer alumne en graduar-se a la Facultat de Ciències de l'esmentada Universitat que s'acabava de crear; va acabar els seus estudis amb la qualificació d'Excel·lent i Premi extraordinari.

En aquesta decisió d'emprendre la Llicenciatura en Ciències Químiques comença pròpiament la llarga gestació de l'Institut Químic de Sarrià. Resulta curiós el que deia el P. Vitoria en començar els seus estudis: (En arribar a la Facultat) *me encontré, pues, pisando un terreno nuevo, por el que nunca había sentido simpatía porque, a pesar de que durante el Bachillerato en el Colegio y después también fuera de él estudié la Química dos veces, en las dos la estudié mal y sin ningún atractivo, porque entonces se le daba escasa importancia y el alumno pasaba el curso con un puro y pesado ejercicio de memoria, sin tocar con sus manos ni un sencillo tubo de ensayo*. Aquí es manifesta el P. Vitoria experimentador; per la seva banda es va instal·lar un petit laboratori *“donde hacer preparaciones y ensayos que me ayudasen a entender mejor lo que estudiaba”*. Això és el que va aplicar després en fundar el Laboratori Químic de l'Ebre.

De fet aquesta opció per la Química tingué una motivació accidental. Per tal d'aprofitar els estudis de matemàtiques fets a Madrid, Vitoria va optar al principi per la llicenciatura en ciències fisicomatemàtiques. Però les dificultats que va trobar en l'estudi de les matemàtiques i la seva poca afecció per elles, feren que per la seva aparent major senzillesa, escollís la llicenciatura en ciències físicoquímiques. Al cap i a la fi els seus superiors li demanaven una llicenciatura en ciències. Va representar molt per a ell l'ajut del químic Lluís Montesinos, arribat feia poc de Wiesbaden, on havia treballat amb l'eminent analista alemany Remigius Fresenius.

Voldria indicar aquí que, poc abans que els seus superiors li haguessin encomanat de treure la llicenciatura, seguint la invitació d'un jesuïta valencià, el P. Vicent, per unes hores començà a estudiar Astronomia, sota la direcció de Josep Joaquim Landerer, eminent astrònom valencià (1841 – 1922). Apareixia per primer cop

a l'horitzó de possibles ocupacions futures del P. Vitoria l'Observatori astronòmic fundat a Manila el 1865 pel jesuïta català Frederic Faura i dirigit pels jesuïtes de l'antiga Corona d'Aragó. Com aviat veurem, Manila tornarà a aparèixer a l'horitzó de Vitoria sis anys més tard.

Un cop acabada l'etapa d'estudis de Teologia i Espiritualitat i ordenat sacerdot, el 1902 el P. Vitoria s'encamina cap a la cèlebre Universitat de Lovaina per fer la Tesi Doctoral en Ciències Químiques. La va fer sota la direcció del prestigiós Professor Louis Henry ; va sintetitzar el tricloropropanol-2 pel mètode aleshores recent de Víctor Grignard i va obtenir el grau amb la màxima qualificació el 22 de Juliol de 1904.

Aquesta anada a Lovaina tingué un moment difícil, motivat per un esdeveniment lligat amb l'Observatori de Manila. El seu director, el P. Josep Algué, es posà malalt de gravetat. Davant d'aquest contratemps, el P. Lluís Adroer, Provincial de 1897 a 1903 dels jesuïtes residents als antics territoris de la Corona d'Aragó, pensà en el P. Vitoria com a substitut del P. Algué. Al nostre personatge no li feia massa gràcia la idea, però, com a bon jesuïta, volia obeir. Fixem-nos en el diàleg entre Adroer i Vitoria, tal com ens l'explica aquest últim i no perdem detall dels arguments que troba el nostre personatge com a impediments per anar a Manila:

En la primavera de 1902, en Veruela, en un diàleg con el P. Adroer, me propuso lo siguiente:

“Necesito un sucesor del P. José Algué en el Observatorio de Manila y he pensado en V.: dígame con entera confianza, si se siente con ánimos para dicho cargo: piénselo bien y escríbame a Barcelona”. – Mi sorpresa fue enorme y le respondí al punto: “Si me lo permite, P., le diré lo que ya de momento se me ofrece”. – “Sí, hábleme con entera confianza”. – “Gracias, P. – Por de pronto quedan enteramente inutilizados todos los esfuerzos hechos en los estudios de Química, que V. aprobó desde un principio: pues no tienen ningún punto de contacto con la Astronomía ni con la Meteorología. Esta razón, aunque atendible, es la de menor peso: porque al estudiar la carrera, cumplí con la voluntad de Dios, manifestada por V. y esto me basta. – Otra razón enteramente personal, es que nunca tuve afición a los trabajos del Observatorio. Nunca me preocupó la variación atmosférica ni la dirección de las nubes, ni los vientos, ni las temperaturas, ni el estado eléctrico, ni la sismología: he de comenzar por adquirir esta costumbre y afición. Lo mismo digo de la Astronomía: nunca me atrajo la curiosidad de la observación astronómica : además mi natural físico no es velador: a las diez de la noche me molesta ya y me domina el sueño y el cansancio del día: por lo cual soy inepto para toda clase de trabajos nocturnos: en cambio no me molesta madrugar, como lo vengo haciendo habitualmente. – Por fin, P. me espanta la tremenda responsabilidad que encierra el cargo de director de aquel afamado Observatorio, donde han sido sus jefes personas tan justamente renombradas como han sido los Padres Federico Faura y José Algué:– No obstante, a pesar de todo esto, si cree V. en sus críticas circunstancias que soy yo el que debe tomar sobre sí esta carga, aquí me tiene dispuesto a obedecerle ciegamente: desde este momento renuncio al doctorado que V. me prometió que haría en la Universidad Católica de Lovaina y renuncio también a mi carrera: lo que V. disponga será para mi la voluntad del Señor”. – Oyó el P. todo esto y me dijo: “Bien, ya lo pensaré y le escribiré desde Barcelona”.

El P. Adroer salió a poco para Barcelona y desde allí me escribió en seguida diciéndome que de lo hablado en Veruela no había nada, sino que quedaba en pie mi formación en Química en Lovaina: que me preparara para partir cuando quisiera: con lo cual había desaparecido el serio peligro que se presentó para el ejercicio de mi profesión científica química”.

Després d'aquesta digressió, ens podem parar aquí un moment i buscar el per què d'aquesta decisió tan poc corrent en aquella època de que un jove jesuïta fos enviat a l'estranger per fer un doctorat en ciències positives. L'explicació rau en el context de finals del segle XIX on el racionalisme científic es presentava com clarament incompatible amb la creença religiosa. En aquesta situació els Superiors jesuïtes d'arreu del món van decidir crear uns Centres d'intel·lectualitat que fossin en si mateixos un testimoniatge viu que no existeix oposició entre la fe i la ciència. A les nostres terres es va distingir en aquest esforç el ja esmentat P. Lluís Adroer, i que va ser qui va concebre la idea i va ser realment el pare de tres institucions que es crearen a Roquetes (Baix Ebre) a començaments del segle XX: l'Observatori Astronòmic de l'Ebre, el Laboratori Químic de l'Ebre i el Laboratori Biològic de l'Ebre.

Eduard Vitoria en tornar a Catalunya s'hi va portar a més de l'experiència del treball en un laboratori de gran prestigi científic, una colla d'aparells que no es trobaven al nostre país i que representarien una gran novetat al Centre que volia fundar. Va escollir Roquetes al Baix Ebre, al costat de l'Observatori Astronòmic i allà hi va edificar un edifici de tres plantes: a la planta baixa hi va instal·lar el nou Laboratori Químic de l'Ebre que s'inaugurà el primer d'Octubre de 1905, ara ha fet doncs cent anys. Comptava amb laboratoris independents per a la Química del Carboni, l'Anàlisi Mineral, l'Anàlisi Quantitativa, l'Anàlisi Orgànica i els Processos electrolítics; tenia, a més una aula, un magatzem i una Biblioteca molt selecta.

La raó fonamental de la ubicació a Roquetes és que es trobava molt a prop de les Facultats de Filosofia i Teologia on anaven a classe els estudiants de la Companyia de Jesús i això facilitava la seva iniciació en els estudis científics i a més el diàleg entre els professionals de la ciència positiva i els Professors de Filosofia i Teologia, representants del pensament humanista cristià. Ben aviat acudiren a Roquetes llicenciats en Química i Farmàcia desitjosos d'aprendre, treballant al costat d'aquell científic, que es començava a mostrar com un gran mestre; fruit d'aquests treballs va ser la publicació de diverses tesis doctorals. En aquest primer germen del que havia de ser l'IQS no hi havia pròpiament un pla d'estudis definit. El P. Vitoria alternava les classes teòriques amb la direcció personal del treball dels alumnes al laboratori, i l'adaptava a la capacitat i als focus d'interès de cadascun d'ells.

Per al Fundador el període de Roquetes va ser sens dubte el més tranquil de la seva vida, amb una tasca docent relativament reduïda. Va esmerçar gran part del seu temps en la preparació i redacció d'algunes de les seves obres més importants, que li van suposar, com ell mateix escriu al pròleg d'un dels seus llibres *“experiències de laboratori moltes i delicades”*.

Entre aquestes obres cal destacar:

Manual de Química Moderna, aparegut el 1910, del qual es van publicar 14 edicions amb més de cent mil exemplars.

Catàlisis Química, un voluminós llibre de gairebé 600 pàgines, aparegut el 1911, que va merèixer la lloança de l'Acadèmia de Ciències de Barcelona. Es tracta de la primera obra en llengua castellana sobre aquest tema de desenvolupament molt incipient en el moment d'aparèixer el llibre

Prácticas Químicas para cátedras y Laboratorios, aparegut el 1912, amb un enorme bagatge d'observació, derivada de la realització per l'autor de totes i cadascuna de les experiències descrites.

L'any 1916 les facultats de Teologia i Filosofia dels jesuïtes catalans es traslladaren a Sarrià i allà s'hi va traslladar el Laboratori de l'Ebre, que va passar a anomenar-se Institut Químic de Sarrià. Va ajudar a aquest canvi d'ubicació el fet que el P. Vitoria pensava trobar a Barcelona un ambient més propici per a la recerca científica. I així va ser. Es varen estructurar els estudis en un cicle de tres anys: el primer any Química Mineral, el segon Química Analítica mineral i el tercer Química del Carboni; hi havia cada dia una hora de classe teòrica i sis hores de treball al Laboratori, tutoritzat pels mateixos Professors de la part teòrica. El pla estava concebut com una formació de postgrau destinada a llicenciats en Química o Farmàcia; l'Octubre de 1916 començaren els estudis 24 alumnes. Poc a poc es van anar matriculant a l'IQS alumnes procedents directament del batxillerat, com a complement de les carreres que feien a altres Facultats. Els estudis de l'IQS es varen estructurar com a carrera universitària l'any 1940. El conjunt de l'alumnat va anar augmentant lleugerament cada any i el 1936, quan es va tancar l'Institut amb motiu de la contesa civil eren 57.

Mentrestant la fama del P. Vitoria anava creixent: l'any 1917 va ser anomenat acadèmic de l'Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona; l'any 1924 va ser convidat a donar un cicle de conferències a les Universitats de Buenos Aires i La Plata. Aquestes conferències van ser recollides en un llibre titulat **Conferencias Argentinas**. L'any 28 va ser anomenat acadèmic corresponent de l'Acadèmia de Medicina de Buenos Aires.

El 1921 funda la Revista **Afinidad**, actualment la degana de les revistes de Química en llengua espanyola. Inicialment era el Butlletí de la incipient Associació d'Antics Alumnes de l'IQS, però que aviat es va transformar en una Revista plenament científica. En efecte el 1925 el President de l'esmentada Associació escrivia: “...*ha d'enfocar-se amb vista a fer de la nostra Afinidad una revista digna del nostre Institut i dels seus socis, amb l'aportació d'escollits i originals articles i treballs inèdits d'aquells que podrien donar-li reconeguda autoritat*”.

El 1927 va publicar **La Química del Carbono**, que va representar una autèntica novetat dins l'ensenyament de la Química Orgànica.

L'any 29 es va celebrar a Barcelona el IX Congrés Internacional de la Societat de Química Industrial en la qual van estar representats 20 països. El P. Vitoria va ser anomenat President de la secció 9^a, que agrupava els treballs referents a productes orgànics

El 28 de Gener de l'any 32, a conseqüència del Decret de dissolució de la Companyia de Jesús a Espanya, es va haver de desallotjar l'IQS; els aparells, material,

llibres i productes es van distribuir per les cases de diferents alumnes; durant uns dies no va haver-hi laboratoris, però les classes s'impartien en domicilis particulars. Per fi, el 18 de Febrer es van reunir tots en una torre situada al carrer Pomaret nº 14 acomodada provisionalment. Figurava com a Director un jove Professor, llicenciat en Ciències Físiques i estret col·laborador del P. Vitoria, D. Juan José Muñoz i va funcionar com a Acadèmia Muñoz fins passats els exàmens de Juny.

A l'estiu d'aquell any el P. Vitoria va llogar al Sr. Ramon Par Tusquets una torre situada al carrer Anglí nº 8, cantonada Dr. Carulla, àmplia i amb un gran jardí, amb dret a construir en ell una nau per a laboratoris. Amb l'aportació dels pares dels alumnes i d'alguns mecenes es va edificar aquesta nau que va suposar un desemborsament de 154.000 ptes. El 17 d'Octubre s'inaugurava el curs en els nous locals, amb el nom de *Centre d'Estudis Químics*, regentat pel Sr. Muñoz, sota l'empara legal de l'entitat docent *Scientia*. Així va funcionar l'IQS fins la seva clausura el Juliol del 36 en començar la Guerra civil. El P. Vitoria, ajudat amb valentia pel jove professor Dr. Pere Ribosa, va escapar de la persecució religiosa fugint d'amagat cap a Itàlia on va viure fins al final de la guerra.

El primer d'Octubre de 1939 l'IQS va tornar a obrir les portes, després d'uns mesos de reconstrucció de l'edifici i de recuperació de bona part dels aparells i dels volums de la Biblioteca. El P. Vitoria, que l'any 34 havia complert 70 anys, havia deixat la direcció del Centre en mans del P. Salvador Gil, nascut a València el 1890, alumne de la primera promoció de l'IQS, que havia fet la seva tesi doctoral a Friburg de Suïssa. Va ser precisament aquest valencià de tarannà profundament europeu, la persona destinada a obrir de bat a bat les portes de l'IQS i convertir aquella empresa familiar en un Centre modern d'ensenyament superior que va anar, poc a poc, orientant-se cap a l'Enginyeria Química. Aquesta evolució no va significar en absolut renunciar a l'ideal de treballar per construir un món d'acord amb els plans de Déu; simplement va significar fer-ho d'una manera diferent, adaptada als canvis dels temps.

No li va ser senzill al P. Vitoria contemplar l'evolució del seu Centre, que ell havia concebut primàriament com una escola d'apologètica, i veure com a l'arribar a la majoria d'edat, per llei de vida, es volia independitzar del seu pare i ampliar uns horitzons que li començaven a resultar massa estrets i que ell continuava considerant com els més adients. Va seguir amb constància la seva tasca de recerca i de publicació d'articles i també la de Director de la Revista *Afinidad*. L'any 46 el govern espanyol li concedí la Gran Creu d'Alfons X el Savi.

Com a coronament de la seva obra cal assenyalar l'homenatge que va rebre l'any 55 amb motiu dels seus noranta anys i cinquanta de la fundació de l'Institut. Es va organitzar una exposició de productes químics i activitats industrials, en la qual van participar diverses empreses, moltes d'elles creades per químics de l'IQS que van muntar un total de 142 stands. També es va celebrar una exposició del llibre espanyol de química amb més de 1200 exemplars i amb alguns incunables. El P. Vitoria va ser condecorat amb la Medalla d'Or al Mèrit en el Treball i el va visitar el Ministre d'Educació Nacional, D. Joaquín Ruiz Jiménez. Finalment el 7 de Maig va tenir lloc una solemne sessió acadèmica a la qual van assistir nombroses personalitats de l'àmbit acadèmic espanyol i europeu; entre elles cal destacar el Prof. Clemens Schopf de Berlín, el Prof. Dr. Bruylants de Lovaina, el Prof. Dr. Cathala de Toulouse i el Prof. Dr. L.

Chardonnens de Friburg. En aquest acte el P. Gil va fer un discurs de gran ressonància i el P. Vitoria va dir unes emotives paraules d'agraïment i comiat.

Encara va assistir el Març del 58, ja molt afeblit, a la col·locació de la primera pedra de la nau de plantes pilot, signe evident de l'orientació industrial que estava agafant l'IQS. Finalment morí a Barcelona el 22 de Setembre del 1958; les seves restes reposen a l'Església de Sant Maur, a Alcoi, la seva ciutat natal.

Eduard Vitoria va ser un científic fora del corrent, un apassionat experimentador i un autèntic pioner de la Química a Espanya; d'una Química lliure d'especulacions apriorístiques, que es basa en el treball del Laboratori sòlidament realitzat i d'aquí arriba per inducció a formular les teories.

Com tot home, també ell va ser fruit del seu temps: era un acèrrim enemic de novetats en els costums i en les modes. Curiosament era un enemic declarat de l'esport "*perquè era indigne d'un cavaller córrer en calçotets a la ulls de tothom*". Quan es trobava amb algun alumne que s'havia lesionat fent esport, mostrava una certa alegria perquè pensava que, potser escarmentat pel contratemps, s'allunyaria per sempre de pràctica tan indigne.

La forta personalitat d'Eduard Vitoria i el seu incansable esperit de treball no van fer sempre fàcil l'actuació dels seus col·laboradors; ell era un treballador empedreït, però no tolerava que els que estaven al seu voltant descansessin un moment. D'això en donava fe el seu més estret col·laborador el jesuïta David Riera, que va ser durant més de 30 anys la seva ma dreta com a administrador i gestor de l'IQS. Les escadusseres tardes de dies de festa que sortia a passejar una estona i a berenar amb els seus companys havia de sentir de llavis del fundador: "*Vagi, vagi vostè a berenar, que ja treballarem els altres!*". No admetia tampoc que algú li digués que no es veia amb cor de fer una cosa; li contestava que era que no la volia fer. Per a ell *voler* significava *poder*.

Finalment cal dir que el P. Vitoria va ser un jesuïta de cap a peus, amb una sòlida espiritualitat, expressada amb el llenguatge i les devocions pròpies del seu temps. En la mesura de les seves forces, va procurar dur a la pràctica en totes les actuacions de la seva vida les paraules que Sant Ignasi de Loiola va deixar com a lema de la Companyia de Jesús: "*A la major glòria de Déu*".